

PROF. DR. ROMUL BOILA

**LA ANIVERSAREA DE 50 ANI
DELA
PROCESUL MEMORANDULUI**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SIBIU, 1945

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „DACIA TRAIANĂ” S. A.

PROF. Dr. ROMUL BOILA

LA ANIVERSAREA DE 50 ANI
DELA
PROCESUL MEMORANDULUI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201701589

SIBIU, 1945

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „DACIA TRAIANĂ” S. A.

LA ANIVERSAREA DE 50 ANI DELA PROCESUL „MEMORANDULUI” 1)

Trăim zile grele, pline de îngrijorare. Un războiu crâncen fără pereche în istoria omenirii, bântuie cu furie pe întreg rotogolul pământului, pustiind milioane de vieți omenești și nimicind o mare parte din bunurile materiale ale civilizației noastre adunate prin veacuri de muncă. Când în dimineața zilei de 1 Septembrie 1939 au trecut primii grenadieri germani frontiera Poloniei și s'a deslănțuit marele războiu de azi, puținii dintre noi Români s'au gândit la eventualitatea, că și dela Națiunea noastră se vor cere jertfe grele și că și noi vom fi târați în dansul mortal al înclăștărilor care se petrece în fața noastră.

Noi Români un popor mic, avem o țară mică, nu ne era iertat să facem jocul celor mari și să ne avântăm în războiu. Dar precum una am fost în marea nenorocire ce s'a abătut asupra noastră să fim una și astăzi când se arată pentru noi o rază de lumină, care sperăm ne va îndrepta soarta noastră spre mai bine. Uniți în rău, una să fim în bine. Cauza noastră să fie cea mai sfântă pentru noi, pe ea s'o servim solidari.

În mijlocul grijilor ce le avem pentru soarta Neamului și a Țării noastre a trecut aproape pe neobservate aniversarea de 50 ani dela pronunțarea sentinței în Procesul Memorandului. Noi Români ardeleni nu ne putem declara mulțumiți cu cadrele în care s'a sărbătorit aceasta aniversare. Am fi dorit ca la marele praznic să se fi manifestat întreaga Națiune Română într'un cadru vrednic de măreția actului săvârșit de înaintașii noștri.

1) Conferința ținută în cadrul „Astrei”, despărțământul Baia de Arieș, în ziua de 8 Oct. 1944 cu prilejul eliberării Văii Arieșului și a orașului Turda de sub cutropirea germano-ungară.

„Izvoarele de care m'am servit au fost:

„Memorandul”, din întâmplare un exemplar original găsit în arhiva lui Iuliu Coroianu, păstrată de mine aici în Baia de Arieș.

„Cartea de Aur”, volumele referitoare, lucrarea cunoscută a lui Teodor V. Păcățeanu.

„Procesul Memorandului Românilor din Transilvania”, lucrarea cunoscută a d-lui Dr. Ioan Papp, prim-președintele Curții de Apel din Cluj, acum încă scurtă vreme la Sibiu, a apărut în 2 volume.

„Dr. Ioan Rațiu”, lucrarea lui Ioan Georgescu, profesor.

„Memorialul” editat de Comitetul Național în anul 1882.

Ziarele „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” din Sibiu.

Ziarul „Ardealul” și în special articolul lui Vasile Netea.

Articolul lui Dr. Gheorghe Ohăbeanu din Câmpia Libertății despre „Chanteclerism în publicistică”. Informații din familie și personale pe când eram elev de școală la Mediaș.”

Oricât suntem de ocupați azi cu grija zilei de mâine nu-i permis să neglijăm evocarea faptelor din trecut, preaslăvindu-le și proslăvind pe cei care le-au săvârșit. Să nu uităm că viața națiunilor este susținută de conștiința națională care zace în noi. Această conștiință se naște cu fiecare fiu al națiunii, se dezvoltă prin el, se alimentează din faptele trecutului, ea este depozitara aspirațiilor unui neam, ea pregătește prin manifestațiunile din prezent, viitorul Națiunii. Dacă vrem deci să fim vrednici de Națiunea noastră să cinstim faptele trecutului.

Pentru mine personal este o mare satisfacțiune onorifică invitațiune a conducerii locale a „Astrei”, dându-mi prilejul să pot servi acestor principii rostind o conferință despre Memorand al cărui proces s'a desbătut la Cluj, la porțile căruia se găsească azi vitezele armate ruse și române, care își vor încorona opera eliberatoare prin luarea acestui oraș. În deosebi mă bucur de cadrul popular în care vorbesc. Căci este o fală a vieții mele activitatea pe care am depus-o în anii mai tineri, între împrejurări vitrege și în locuri expuse, pentru ridicarea culturală a fraților mei Români, în deosebi țărani, de pe valea Târnavelor.

În al doilea rând, îmi pare bine că pot vorbi în fața acestui popor harnic și cinstit, care precum și satul care este al lui, este pentru mine ca o a doua patrie. Azi, mâine sunt douăzecișicinci de ani de când cutreer meleagurile Dvs Cauza care am urmărit-o aici a fost purtată cu gând bun. Nu sunt eu de vină dacă n'am reușit personal în străduințele mele. Un folos tot are acest ținut de prezența mea aici, aceea de a fi contribuit la ridicarea lui. Mai nou, de 6 ani încoace făcând posibilă venirea aici a Soc. „Concordia”, care lucrează cu puteri care sunt mult întrecătoare puterilor materiale de care am dispus eu, — întru cât lucrarea ei va fi cu durată și binecuvântată, — mare bine se va revărsa asupra Dvs și tot ținutul acesta.

În al treilea rând mă bucur că pot vorbi despre Memorand în comuna de care se leagă numele unui distins membru al familiei noastre al d-lui Iuliu Coroianu, fost unul dintre proprietarii minelor, pe care le exploatează azi „Concordia”. Cine dintre bătrâni nu-și aduce aminte de domnul bătrân, Coroianu, care a fost primul președinte al Consiliului Național care s'a format aici în Baia de Arieș, după războiul mondial trecut. Acest domn Coroianu a fost redactorul și referentul Memorandului în Comitetul Național. Iată deci legătura cu satul Dvs. și El când vorbesc de Memorand.

După aceasta mică introducere să-mi dați voie, să vă arăt în câteva cuvinte ce este un memorand și ce a fost Memorandul Românilor ardeleni.

Memorandul în general este un act prin care voim să aducem aminte de o stare de lucruri. În special memorandul este un fel de notare, de punere pe hârtie a situației în care se găsească unele chestiuni, care ne interesează personal sau o asociație de oameni, o organizație a lor, un neam întreg. Arătând starea în care se găsește un neam poți să ceri îndreptarea relelor sau să-ți exprimi cel puțin nădejdea de a fi îndreptate. „Memorandul” Românilor ardeleni a constituit o încreștare a stării în care s'a găsit Națiunea Română de dincoace de Carpați sub dominațiunea maghiară a vremilor apuse.

Națiunea Română de multeori s'a adresat cu petiții și memorii acelor dela care spera remediarea situației insuportabile, în care se găsea.

În trecutul lung de veacuri nu găsim cuprinse în scris, în formă de petiții, durerile neamului nostru decât de 2—3 secole încoace.

A vorbit însă Neamul nostru, când n'a mai putut suferi și când a judecat că nici scrisoarea nu mai ajută, cu scrisul sabiei despre a cărei glorioase slove vorbesc răscoalele lui Doja, Horia, Cloșca, Crișan și în anul 1848 a Românilor în frunte cu Avram Iancu.

Dar cine nu recunoaște pe lângă toate acestea, imensele servicii pe care le-au adus cauzei neamului nostru un Episcop ca Ioan Inocențiu Micu Klein, care înainte de instalarea sa a adresat 8, iar după instalare 16 plângeri și petiții în numele „Clerului meu” și „Națiunii mele” cum spunea el, cerând în esență să se dea drepturile Bisericii unite primite cu prilejul Unirii, să se înființeze școli pentru Români, să se zidească biserici unde nu sunt, fiii Neamului românesc să poată învăța „maestrii și industrii” să se înceteze asupra preoților, nu numai preoții, ci toți Românii nobili, nenobili și țărani să fie considerați, ca indigeni (băștinași), ca membrii ai acestei Patrii, egali cu ceilalți, iar nu ca tolerați. Printr'un memorandum din 3 Martie 1735 a cerut ca Națiunea Română mai numeroasă dintre cele trei Națiuni recepte în Ardeal (la conscripția din 1733 s'a constatat a avea Românii 87.857 familii) să fie recunoscută ca atare, ca fiii Națiunii Române să fie admiși în officii, să aibă scaun în guvern, să fie consilieri pentru a putea apăra drepturile Națiunii. Prin Memoriul Sinodului din 15 Mai 1748 s'a cerut rechemarea Episcopului Micu Klein, care între timp a fost trimis în surghiun, declararea Națiunii Române ca a patra Națiune, Episcopul unit să fie consilier guvernial și membrii clerului să aibă scaun în dietă, nobilii români să fie aplicați în funcțiuni înalte, la tabla regească, la comitate, la scaune, la oficiile camerale și militare, — nenobili la meserii, să se inobileze și țărani români, ca astfel să aibă dreptul de a cumpăra și a avea bunuri, Blajul să fie cetate liberă. Acest memorandum a fost dus la Viena de Silvestru Caliani, Grigorie Maior (episcop de mai târziu) și protopopul George Pop. Împăratul n'a voit să audă de rechemarea Episcopului Klein și așa toată acțiunea a căzut baltă. La rândul lor Românii neuniți fiind într'o stare și mai umilitoare au cerut prin Mitropolitul din Carlovaț în cadrele plânsorilor clerului și poporului iliric îndreptarea situației lor. Același lucru l-au cerut Românii neuniți prin glasul lui Vichentie Ioanovici de Vidak în numele „clerului și poporului iliric”, sub care numire se subînțelegeau tot numai Românii neuniți.

Dintre petițiile cu care au adus Români starea lor insuportabilă la cunoștința Împăratului, cea mai însemnată, mai complexă și mai sistematică a fost așa numitul „Supplex libellus Valachorum”, Memorandumul Românilor din anul 1791 înaintat Coroanei de Episcopii Bob și Adamovici. Prin suplica aceasta s'a cerut între altele ștergerea numirilor odioase și pline de injurii de „tolerați”, „admiși”, „neprimiți între staturi”, — s'a cerut restituirea drepturilor Națiunii Române după convenția Precuratei Fecioară Maria în Cluj—Mănăștur din anul 1437, — clerul român unit sau neunit să fie egal tratat, toți românii fără deosebire să fie admiși în officii, numirea comitatului, a scaunelor, a districtelor și a comunităților orașenești să fie făcute și după Români, toate aceste cereri fiind bazate pe echitatea naturală, pe principiile Societății civile și pe pacturile încheiate.

Prin Suplică s'a cerut prima dată admiterea unei conferințe naționale, care să formuleze postulatele în scris și să le supună Împăratului. Împăratul a luat cunoștință de Suplica Românilor, a ordonat Dietei din Ardeal să ia în considerare cele cuprinse în ea și să facă posibil Românilor să fie și ei părtașii drepturilor politice. Dieta a respins împlinirea dorințelor drepte.

Numai la începutul veacului al XIX-lea au mai adresat o petiție publică Românii neuniți din dieceza Aradul în anul 1814 împăratului Francisc I-ul, ca să fie numit în locul episcopului sârb un episcop de neam român, cum au zis ei „cu sângele și cu inima română”.

Protopresbiterii și preoții ambelor confesiuni întruniți la Sibiu, în fața persecuțiilor și a stării apăsătoare au cerut să aibă un episcop comun în persoana lui

Ioan Para, vicarul foraneu din Făgăraș. Firește au fost respinși având cererea lor caracter politic.

In anul 1837 episcopul neunit Moga și 4 asesori eonsistoriali au pășit prin o nouă petiție pentru validarea drepturilor poporului și a clerului român.

In anul 1842 episcopii Leményi și Moga au cerut dela Dieta Ardealului recunoașterea drepturilor Românilor pe fundus regius, de altă dată și pentru ceilalți români.

In urma Adunării Naționale dela Blaj din anul 1848 două petiții au fost adresate Impăratului și Dietei din Ardeal.

O nouă petiție a fost adresată Impăratului din Adunarea Națională din Sibiu din 28 Dec. 1848 prezidată de Mitropolitul Andrei Șaguna, cerând drepturi pentru Națiunea Română ca atare.

Prin o altă petiție din 25 Februarie 1849 intitulată petiția națională a tuturor Românilor din monarhie s'a cerut 1. Unirea tuturor Românilor din Statul austriac într'o singură națiune independentă sub sceptrul Austriei, 2. Administrație națională independentă, politică și bisericească, 3. Convocarea unui Congres general al întregii națiuni pentru a se constitui.

O altă petiție sub imboldul Mitropolitului Șaguna au adresat Românii Impăratului după publicarea Constituției dela 12 Martie 1849, cerând indreptarea ei. Un alt memoriu de revindicare a drepturilor s'a inaintat la 23 Martie 1849. Apoi protestul Delegațiunii române dela Viena in contra voivodinei sârbești, care s'a constituit cu lezarea intereselor românești.

Prin petițiunea Națiunilor Unite din 26 Aprilie 1849 s'a cerut pentru Români, Slovaci și Sârbi libertate națională și recunoașterea lor ca națiuni alcătuitoare de Stat.

In țara românească au fost arestați refugiații români dintr'o greșală de procedură. Prin o nouă petiție s'a cerut eliberarea lor.

Petițiunea a lor Petru Mocsonyi, Petru Cremena și Ioan Dobran din 26 Iunie 1849, prin care urgitau rezolvarea petițiunilor inaintate, numită din aceasta cauză „ursoriu”. Un al doilea ursoriu s'a redactat și inaintat de Ioan Maiorescu, bărbatul de stat cunoscut, încă de când era in Ardeal, in 18 Iulie 1849.

Printre petițiuni numărăm și Replica Românilor din 28 Iulie 1849, prin care răspundeau la adresa echivocă a lui Bach, care este cunoscut ca inauguratorul absolutismului austriac, apoi petițiunea Românilor aflători in Viena, din 1 Septemvrie 1849, cerând inființarea unei Academii de drept la Blaj. Aceasta sub indemnul lui Iancu, care credea că având Românii oameni pregătiți, mai ușor vor putea lupta pentru drepturile neamului.

Petițiunea Arădanilor, redactată de Vichentie Babeș și soții, din 15 Noembrie 1849, prin care se apărau față de acuzația separatismului, a cerut recunoașterea libertăților națiunii noastre, la care au dreptul in orice împrejurări.

Bănățenii au cerut printr'o petiție din 26 Noembrie 1849 un „Romänenland”, la fel cu „Sachsenland”.

Printr'o petiție Episcopul Erdelyi dela Oradea ai cerut in Ianuarie 1850 ca toți Românii să fie adunați într'un loc și Impăratul să inscrie printre titlurile sale titlul de „Mare Principe al Românilor”. De asemenea urgitau rezolvarea chestiunii românești Ioan Popazu prin memorandumul său dela finele anului 1849 și Mitropolitul Andrei Șaguna, dela începutul anului 1850.

O mulțime de petiții au adresat Românii in timpul de zece ani al absolutismului către diferite ministere, cerând dreptate.

Calvarul, care a început pentru națiunea română după introducerea dualismului, a provocat adânca îngrijorare a Românilor. S'a deslănțuit o luptă nouă. Dr. Ioan

Rațiu, un fruntaș al Românilor, președintele de mai târziu al Partidului Național Român, a socotit necesar încă prin anul 1870 să se redacteze un Memorand, a cărui redactare în limba română a fost încredințată lui Iosif Hodoș, iar în nemțește lui Iosif Gall. Acest memorand nu s'a realizat atunci. Politica pasivistă s'a mărginit deocamdată la elaborarea unui program politic, care a și luat naștere în anul 1881. Tot în conferința națională din anul 1881 s'a hotărît redactarea unui memorand explicativ și detaliat, care să arate situația în care se găsesc Românii prin introducerea dualismului. Memorandul acesta a fost redactat de Gheorghe Barițiu și publicat în anul 1882 prin ediția Comitetului Național. Este o lucrare de o clasică frumusețe, expune motivele pentru care Românii au fost siliți să adopte politică pasivistă, cu alte cuvinte să nu-și aleagă reprezentanții pentru dietă, fiindcă legile existente făceau imposibil pentru Români să fie reprezentați în mod corespunzător, ca număr și importanță în parlamentul țării. Memorandul a expus totodată reformele politice necesare pentru validitatea elementului românesc în viața de stat. Memorandul a primit numirea de Memorial și a fost redactat în patru limbi: românește, ungurește, franțuzește și nemțește. Memorialul a ajuns și la cunoștința străinătății prin publicistică. „La confederazione latina”, „Vaterland” din Viena, „Le bien public de Paris”, „Innsbrucker Nachrichten” s'au ocupat pe larg cu el. Publicistica maghiară, pe care o interesa mai mult, l-a ignorat aproape cu totul.

Memorandul din 1882 nu este identic cu Memorandul improcesuat și judecat, adresat Împăratului în anul 1892.

Deja în anul 1884, la Conferința națională de atunci, s'a lansat ideea de a redacta și înainta un Memorand Împăratului, prin care să se arate situația tragică în care a fost tărită Națiunea română prin inaugurarea dualismului, care în partea austriacă a instituit domnia germană și în Cislaivania, în Ungaria, domnia rasei maghiare.

Conferința națională din anul 1887 a hotărît formal înaintarea unui Memorand. Cu redactarea lui au fost însărcinați diferiți membri ai Comitetului Național. Printr'o hotărîre formală din anul 1890 Comitetul l-a încredințat pe Dr. Aurel C. Mureșanu cu redactarea Memorandului. Tot atunci au primit însărcinare semioficioasă din partea Comitetului Eugen Brode și Iuliu Coroianu pentru redactarea a câte unui Memorand. Conferința din 1890 hotărînd redactarea Memorandului, tot atunci a decis ca el să nu fie înaintat până la o hotărîre ulterioară. În special a protestat în contra înaintării Memorandului Alexandru Mocsonyi, fruntașul român bănățean, prin o lapidară motivare, că Memorandul înaintat Împăratului nu va avea rezultatul dorit. Tot atunci a arătat însă că rămâne solidar, orice hotărîre ar lua Conferința și Comitetul.

Între timp, în anul 1891, a apărut Memoriul studenților universitari români din București în urma frământărilor pornite de „Liga Culturală” de curând înființată. În Memoriu se arată situația creiată Românilor prin dualism și starea culturală la care a fost degradată Națiunea română din Ardeal și Ungaria.

Studențimea maghiară a răspuns printr'un memoriu intitulat „Românii ungurești și națiunea ungurească”, prin care voia să arate că Națiunea maghiară nu oprimă cultura română, că poporul român are toate drepturile în Statul maghiar și că nici vorbă de desnaționalizarea Românilor.

Acestui răspuns i-a urmat replica studenților universitari români din Transilvania și Ungaria din 1892, prin care au combătut fiecare punct al falselor aserțiuni din răspunsul unguresc.

Conferința națională convocată din nou pe ziua de 21 Ianuarie 1892, după ce a constatat, — citez — „situațiunea strâmtorită a poporului român sub apăsarea unui pseudo-constituționalism” și a unei „politici generale a țării”, „tot mai critică”, găsind

„izvorul relelor chiar in ideea fundamentală a actualei politici de Stat, care inlocuiește interesului comun al Statului interesele particulare exclusiv naționale ale unei rase” și care proclamă pe față ca scop al ei final, urmărit și până acum, „unitatea națională a individualităților eterogene ale Ungariei”, găsind că scopul Statului ungar, proclamat pe față, „este un atac direct al puterii de Stat chiar contra existenței individualităților naționale”, — urmărind prin tendințele sale unificatoare „o utopie dezastruoasă”, — decretează înainte de toate „pasivitatea generală absolută a tuturor Românilor din țările Coroanei Sfântului Ștefan”, — și după ce face o dureroasă mărturisire, „că nu numai față de regim, ci și față de toți factorii parlamentari și-a pierdut încrederea”, — crede că „sanarea răului îl poate aștepta țara numai dela o intervențiune corespunzătoare a celuilalt factor, factorul suprem de Stat al Coroanei”, — „susține deci cu deplină încredere în gloriosul ei purtător, preagrațiosul nostru Monarh” concluzia conferințelor trecute cu privire la înaintarea unui memorandum către tron și decide ca memorandumul să se prezinte fără amânare. Conferența a ales apoi un Comitet central de 25 membri cu însărcinarea de a executa această hotărâre.

In urma acesteia Comitetul Național s'a întrunit in zilele de 25 și 26 Martie 1892 la Sibiu și a stabilit textul definitiv al Memorandumului. De astădată in fața Comitetului a figurat numai textul elaborat de Iuliu Coroianu, care cu mici modificări de stil a fost aprobat. Totodată s'a hotărît traducerea lui in diferite limbi și prezentarea lui Împăratului la o dată ce se va stabili ulterior, prin „o deputațiune cât se poate de numeroasă, in care să fie reprezentate toate păturile sociale ale Românilor din Statul ungar și după puțină toate comitatele locuite de Români din Statul acesta” (citat).

Iată pe scurt și cuprinsul Memorandumului.

In introducere constată înainte de toate, in conglăsuire de altcum cu hotărârea Conferinței, nemulțumirea Românilor de dincoace de Carpați „cu situațiunea politică creiată de sistemul de guvernământ inaugurat in anii 1866—1868 și întreaga dezvoltare a vieții noastre publice” de atunci și până acum, declară că „după tristele experiențe, pe care le-au făcut, Românii nu mai au nicio încredere in dieta din Budapesta și in guvernul maghiar”, „este o chestiune de prudență patriotică ca Românii să nu mai facă încercare de a se folosi de dreptul de a alege deputați, ci să considere ca nefiind reprezentați in dieta țării lor”.

Memorandumul indată după aceasta introducere își arată scopul, care este „să atragă părinteasca luare aminte a Maiestății Sale (Voastre) asupra primejdiilor ce rezultă pentru patria comună din actuala politică de Stat și să aducă la cunoștiința Maiestății Sale (Voastre) faptele in urma cărora Românii au decis a rămânea in pasivitate față de alegerile parlamentare”.

In continuare Memorandumul arată îngrijorarea Românilor cu care au primit inaugurarea sistemului dualist, care se prezintă ca absolut greșit și primejdios. In primul rând el răpește drepturi câștigate in urma sistemului de guvernare introdus după evenimentele dela 1848. Memorandumul a declarat că „Românii, popor de ordine, plin de încredere in părinteasca privighere a Maiestății Sale, au primit cu supunere noua stare de lucruri”. Dar s'a convins, „că pretutindeni in cercurile conducătoare e incurajatoare tendința de a face prin o falsă aplicare a formelor constituționale ilusorii drepturile sancționate de M. Sa din plină putere monarhică”.

In ciuda solemnelor promisiuni de a mulțumi toate naționalitățile prin respectarea drepturilor odată câștigate, deodată cu noul sistem de guvernământ s'a inaugurat in Regatul ungar și dominațiunea de rasă, egemonia națională artificială.

„Silințele de a asigura această egemonie națională au predominat, — zice mai departe Memorandumul, — întreaga noastră viață constituțională in timpul celor din urmă 25 ani.”

„Această politică de Stat este diametral opusă cu dezvoltarea întreagă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor statelor moderne.” După aceste constatări Memorandul face apoi o repriză istorică, introducându-o prin următoarele cuvinte:

„Istoria ni este mărturia că în viața milenară a Statului nostru și în dezvoltarea lui istorică relațiunile de popor cuceritor și cucerit ca principiu de drept public n'a existat niciodată, n'a existat deci nici dominațiune politică națională.”

Arată apoi cauza frecărilor și a politicei reacționare, care au eșit la iveală după anii 1790, 1791, ca urmare a acțiunii pornite în acea vreme.

Arată cum poporul român prin toate acțiunile sale din trecut și până la Memorand „a nuzit spre validitatea drepturilor sale naționale la care n'a renunțat niciodată”.

Arată cum poporul român și-a găsit o garanție oarecare în dreptul istoric, în dreptul public al Transilvaniei, în legile fundamentale, în „Pragmatica Sancțiune”, după proclamarea egalei îndreptățiri la 1848 și după inaugurarea unei vieți autonome, bazată pe aceste principii, în anii 1863—65.

• Uniunea decretată de legislația țării ungurești și din partea Ardealului fără participarea Românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul și cu însemnătatea lor, — a vătămat drepturile istorice și naționale ale poporului român, făcând iluzorii drepturile la validitatea unei autonomii cu preponderanță națională cel puțin în Transilvania.

Memorandul trece apoi la legislația ungară inaugurată prin sistemul dualist adânc vătămător intereselor naționale românești. Rezumă aceasta legislație în 6 capitole, sub literile A—F).

Sub A) tratează Legea electorală susținută pentru Transilvania și bazată pe legislația feudală a anilor 1790, 1791, care face imposibil poporului român să poată fi reprezentat în dieta țării corespunzător numărului și importanței sale politice. Arată practica electorală, care incurajează de-a-dreptul falsificarea voinței naționale a Românilor. Această lege justifică pe deplin pasivitatea inaugurată de Români. Astfel rezultă „ca un adevăr dureros că peste 3 milioane de supuși ai M. S. nu sunt și nu se consideră reprezentați în dieta țării lor și că de un pătrar de secol toate legile se crează fără de participarea acestui factor politic, cu desconsiderarea intereselor lui și contra marilor interese ale Monarhiei. Aceasta pasivitate nu însemnează, că poporul român ar fi renunțat vreodată și numai pe un moment la individualitatea sa națională”.

A doua lege sub litera B) ar fi „legea despre egala îndreptățire a naționalităților”, care deși defectuoasă în concepția ei n'a fost aplicată nicicând și astfel a răpit poporului posibilitatea de a se folosi de binefacerile ei.

A treia lege a fost cea privitoare la organizarea municipiilor, care a exclus de-a-dreptul pe Români din viața orașenească.

În locul al patrulea, sub lit. D) sunt legile privind biserica și școala, care rând pe rând se modifică și se aduc cu gândul de a anula importanța ca factor de conservare națională a aceleași instituții amintite.

A cincea e legea de presă, a cărei dispozițiuni dezastruoase s'au făurit anume contra validității aspirațiilor românești. Pentru Transilvania s'a menținut un regim special de presă, care culminează în prigonirea și întemnițarea mănuiților de condei românesc.

În fine, pune chestiunea politicei agrare accentuând, că aceasta s'a făcut numai în interesul rasei maghiare, care tinde la deposedarea Românilor și la îngreunarea câștigării mijloacelor de existență materială, pentru aceștia.

În legătură cu aceste șase puncte principale Memorandul arată, că în Ungaria nu este reglementată nici după 25 ani de regim constituțional, libertatea de întrunire și asociere.

Acțiunea nechibzuită a Guvernului și a societății maghiare produce o reacțiune firească, provoacă pe Români, îi lovește în interesele lor de cultură și economice și primejduiește existența noastră națională. Invoacă lucrarea Soc. Emke al cărei președinte declară fățiș, că scopul acestei Soc. este asimilarea și maghiarizarea cetățenilor de altă limbă, cum zic ei.

După ce înșiră din nou pe scurt nedreptatea ce suferă poporul Român prin legiuirile arătate, Memorandul accentuează din nou că în anii 1849—'866 Români au câștigat întocmai ca și celelalte popoare mai înainte asuprite ale Monarhiei un întreg șir de drepturi și de garanții pentru dezvoltarea lor națională. În urma introducerii dualismului în Monarhie în interesul unui singur popor, Poporul Român își vede primejduite cele mai vitale interese ale sale. De aceea Conferința Națională din Sibiu din zilele de 20 și 21 Ianuarie 1892 a hotărât să se adreseze Tronului, arătându-i starea din partea Cislaitaniei a țării și în acest scop să adreseze fără amânare un Memorand Monarhului.

Urmează partea finală în care Comitetul arată nemulțumirea generală a tuturor popoarelor chiar și a Maghiarilor, cum zice, — dela Porțile de fier și până în Laita și din Marea Adriatică și până în culmile Carpaților galițieni. Arată politica de stat greșită, care s'a inaugurat, pseudoconstituționalismul care s'a creat.

Arată apoi avântul ce l-a luat poporul Român în ciuda tuturor obstacolelor. Chiar dacă Românii nu ar avea niciun trecut istoric, guvernării ar trebui să se sezeze de durerea unui neam. Dar Românii cer respectarea unor drepturi câștigate și răpitate în decursul veacurilor. Arată nemulțumirea Germanilor și a Slavilor din Statul ungar și crede că „sistemul de guvernare trebuie reformat în patria noastră astfel ca să se asigure drepturile odată câștigate și să se țină seamă de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar poliglot”.

„Unitatea Monarhiei și rezoanele de stat care militează pentru aceasta unitate, precum și adevăratele interese ale Regatului Ungar cer imperios ca toate elementele compunătoare de stat să se simtă mulțumite și dispuse a da sângele și avutul lor pentru întărirea și apărarea patriei comune, iar aceasta nu este cu puțință câtă vreme drepturile naționale nu sunt legalmente recunoscute și respectate în practica executivă”.

Arată apoi Memorandul că „încercarea de a ajunge la consolidarea Statului ungar prin asigurarea dominațiunii exclusive a poporului maghiar, s'a dovedit zadarnică și după opintiri făcute în timp de un jumătate de secol. Nici prin număr, nici prin cultură, nici prin prudențe politice poporul maghiar nu s'a ridicat la destulă superioritate, ca să poată conduce afacerile patriei comune el singur, fără sprijin din partea celorlalte popoare, ba chiar în luptă cu ele”. „Unificarea s'a dovedit de utopică și este profund nedreaptă, lipsește celelalte popoare de posibilitatea lor elementară dezvoltare”.

Apoi Memorandul constată : „Astăzi, după ce popoarele au fost învrăjbite prin o politică nesocotită și îndărătnică numai dela fireasca mijlocire a M. S. (V.) se mai poate aștepta o schimbare salutară”.

După aceasta, Memorandul declară în incheiere : „Românii se mângâie cu speranța că și de astădată ca în atâtea rânduri, se va adevăra tradiționala lor credință, că vindecarea relelor și liniștea inimilor tot dela tron vine în cele din urmă căci ale Monarhului sunt inimile și inimile sunt plinitudinea puterii”.

„Ai M. V. cei mari credincioși supuși : Comitetul designat de Adunarea generală a reprezentanților tuturor alegătorilor români din Transilvania și Ungaria pentru așternerea Memorandului.

Sibiu, 26 Martie 1892.

Dr. Ioan Rațiu, președinte

George Pop de Băsești, vicepreședinte, Eugen Brote, vicepreședinte

Dr. Vasile Lucaciu, secretar general, Septimiu Albini, secretar“.

Comitetul Național având textul definitiv stabilit a pregătit în mod confidențial alcătuirea unei delegațiuni de peste 200 Români așa după cum s'a hotărât, — a convocat-o apoi pe ziua de 28 Mai 1892 la Viena.

Dr. Ioan Rațiu în 28 Mai a cerut audiență dela Șeful Cancelariei, Braun, pentru prezentarea Memorandului M. S. Împăratului. Numitul n'a voit să intervină sub titlul că este vorbă de politică, trebuie deci să ceară aprobarea guvernului maghiar.

Dr. Ioan Rațiu s'a prezentat următoarea zi, Dumineca, Ministrului maghiar de pe lângă M. S. (a latere) arătând scopul venirii sale. Acesta asemenea s'a eschivat răspunzând, că nu poate face nimic fără aprobarea guvernului întreg.

Tot pe aceeași zi de Duminecă era fixată primirea solemnă a membrilor delegației românești în Palatul vechiu al Municipiului Vienei, de către fruntașii vienezi printre alții de Dr. Carol Lueger și Ernest Schmidt. Dar primirea a trebuit să fie amânată pentru altă zi, Luni, neadmițându-o poliția din cauze de forme. În altă zi apoi s'a făcut primirea delegației în modul cel mai solemn și cordial. Ședința a deschis-o Schneider. A vorbit Dr. Ioan Rațiu românește, Brote nemște. A vorbit studentul Dr. Sabin Sećula, răspunzându-i George Pop de Băsești. A vorbit apoi Dr. Carol Lueger, primarul Vienei și președintele partidului creștin social catolic din Austria și deputatul italian Bianchini, apoi Dr. Vasile Lucaciu, pe urmă țaranul Nic. Herlea din Vinerea. S'a trimis o telegramă omagială Împăratului. Tot Luni s'a ținut o festivitate în Praterul din Viena.

Cu toate intervențiunile nu s'a acordat audiență delegației la Împărat. Dr. Ioan Rațiu văzând jocul care se face și indignarea Românilor de pretutindenea, s'a prezentat apoi Miercuri 1 Iunie 1892, ora 1 la Braun și la rugat să prezinte Împăratului Memorandul, predându-i-l.

La 1 și 2 Iunie membrii delegației au plecat acasă.

În 6 Iunie 1892 Dr. Rațiu a dat un Comunicat către Români datat în Viena, în care explică cele întâmplate.

Memorandul a fost apoi retrimis Dr-ului Ioan Rațiu, sigilat, nedesfăcut, necitit, pălmuind astfel sentimentele cele mai nobile ale unui popor.

La întoarcerea delegațiilor s'au comis excese în contra fruntașilor români și a caselor lor mai ales în Turda, Șimleu, Arad.

După aceasta Memorandul a fost trimis în particular diferitelor persoane politice și conducătoare din țară și străinătate, și s'a publicat prin ziare. Deputatul Ugron Gábor, care și el a primit un exemplar, în ședința din 13 Iunie 1892 a parlamentului a cerut pășirea Guvernului față de Memorand ca un act de trădare. Szilágyi Dezső, ca Ministru de Justiție răspunde și arată, că singur prezentarea Memorandului nu-i punibilă, căci a petiționa are dreptul fiecare cetățean, însă răspândirea și conținutul lui pot fi vătămătoare legilor țării. Ugron Gábor a văzut cea mai mare crimă în faptul că Națiunea Română a cerut să fie recunoscută ca factor alcătuitor de Stat. Dar aceea ce Ugron a crezut că este o crimă s'a realizat într'o formă ne-

așteptată : Națiunea Română la 1918 nu numai a devenit alcătuitoare de Stat, dar mai mult, a Statului său propriu în Unire cu toți frații săi.

În urma demersurilor lui Ugron, Ministrul de Justiție s'a sesizat și Parchetul General din Cluj a făcut denunț, cu data de 21 Septembrie 1892 în contra lui Eugen Brote, proprietarul Institutului Tipografic Soc. Anon. Sibiu, pentru atacarea puterii obligatoare a legii și pentru răspândirea Memorandului ca imprimat. În urma instrucției s'a dovedit că se stătea în fața operii întregului Comitet și atunci Parchetul General a făcut un nou denunț cu data de 13 Mai 1893 pentru redactarea, imprimarea și răspândirea așa zisului „Memorand românesc”, — de astădată în contra membrilor Comitetului Național de 25, implicându-se următorii 23 membri ai Comitetului de 25 : Dr. Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Eugen Brote, Dr. Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, Dr. Dănilă P. Barcianu, Septimiu Albini, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, Dr. Teodor Mihali, Dănilă Lica, Dr. Gavrilă Tripon, Aurel Suciu, Mihail Veliciu, Dr. I. T. Mera, Vasile Lazar (Gavril), Vasile Ignat, Rubin Pațiția, Dr. Aurel C. Popoviciu, Vasile Rațiu, Gherasim Domide, Romul Crainic, — Gavril Man și Ludovic Ciato, decedând între timp. Mai târziu au fost implicați în proces și Alexandru Filip și Dr. Ioan Nichita, membri noi în Comitet, astfel ajungându-se la numărul de 25.

A urmat instrucția tuturor și în fine a fost emis actul de acuzare cu data de 9 Dec. 1893, prin care s'a deschis un proces de presă pentru delictul de agitație comis prin răspândirea memorialului cunoscut sub numele de „Memorandul Românilor” fiind acuzați toți cei 25 membri arătați.

Mai târziu Parchetul General a renunțat la acuza față de acuzații Gavril Vasile Ignat, Gavril Lazar, Dr. Terențiu Iuliu Mera și Alexandru Filip.

În cursul procedurii de vaxațiune judecătorească Comitetul Național a intrunit delegații Partidului Național la a VI-a Conferință Națională, la care s'au prezentat delegații din toate părțile locuite de Români. În aceasta conferință Dr. Ioan Rațiu a raportat despre cele întâmplate cu prezentarea Memorandului, despre publicarea și procesul intentat Comitetului Național. Conferința a declarat solemn că toată procedura ce s'a urmat cu Memorandul are aprobarea Națiunii întregi, Memorandul este al Națiunii întregi și a protestat în numele ei în contra urmării judecătorești.

Între timp Guvernul ungar a pus la cale urmărirea și acuzarea Replicei studenților români ardeleni. A făcut proces în fața Curții cu Jurații din Cluj, cu care prilej au fost condamnați pentru tipărirea și răspândirea Replicei Eugen Brote, Aurel C. Popoviciu și Nicolae Roman.

În 3 și 4 Aprilie 1894 Comitetul Național a ținut o ședință încă înainte de desbaterea procesului Memorandului, a cărui desbatere a fost fixată pe ziua de 7 Mai 1894. Din acest prilej s'a dat un comunicat, care rezumă din nou situația politică a Românilor, persistă pe punctul său de vedere de a nu ceda nimic din drepturile Națiunii, (aceasta față de tendința de împăcare a Guvernului maghiar), declară Memorandul de act al Națiunii și deci procesul intentat ca proces în contra Națiunii Române. Acest comunicat a voit să arate încă odată solidaritatea Românilor în fața provocațiunii ungurești.

În urma procedurii indeplinite, s'a fixat desbaterea finală pe 7 Mai 1894 în fața Curții cu Jurații din Cluj.

Tribunalul s'a constituit având ca președinte pe baronul Szentkereszti Zsigmond, judecători Reinbold Artur, Dr. Issekutz Gyula, judecător supleant Ladislau Nestor, grefier Dr. Balázs Elemér, grefier supleant Elekes Lajos, reprezentantul Ministerului public Vita Sándor, Lázár Aurel, interpret Dr. Robert Lehmann.

Curtea cu Jurați s'a constituit astfel: Membrii ordinari trași la sorți au fost: 1. Dr. Balogh Károly, 2. Dr. Nagy Mór, 3. Dr. Pisztory Mór, 4. Dr. Koch Antal, 5. Dr. Werner Rezső, 6. Ladits Nándor, 7. Gajzagó Manó, 8. Nagy Kálmán, 9. Molnár József, 10. Hadházy Sándor, 11. Dr. Bogdan Péter, 12. Br. Feilitsch Artur; membrii supleanți: 1. Ludovic Merza, 2. Nicolae Székely, 3. Conte Szalay László, 4. Dr. Gergely Sámuel.

Acuzații au avut ca apărători: Dr. Ioan Rațiu pe Amos Frâncu, Gh. Pop de Băsești pe Dr. Aurel Isac, Dr. Vasile Lucaciu pe Dr. Milos Stefanovits (slovac), Dimitrie Comșa pe Dr. Aurel Mureșan, Dr. Barcianu pe Matei Dula (slovac), Septimiu Albini pe Dr. Ștefan Cicio Pop, Nicolae Crișan pe Iosif Crișan, Iuliu Coroianu pe Dr. Augustin Bunea, Patriciu Barbu pe Dr. Emil Gavrilă (sârb), Dr. Gavrilă Tripon pe Dr. Valeriu Braniște, Aurel Suciu pe Ioan Rosu Micu, Mihail Veliciu pe Dr. Ștefan Petroviciu, Rubin Patiția pe Dr. Ștefan Fanio (slovac), Vasile Rațiu pe Francisc Hossu Longhin, Gherasim Domide pe Dr. Silviu Moldovan, Nicolae Roman pe Dr. Alexandru Hossu, Ioan Muntean pe Simion Dămian, Dionisie Roman pe Dr. Gheorghé Ilea, Ioan Duma pe Dr. Coriolan Brediceanu.

După audierea părților, după rechizitorul Procurorului General și după vorbirea apărării, în baza verdictului juraților, care firește a fost nefavorabil pentru toți fără excepție, au fost condamnați prin sentința din 25 Mai 1894 acuzații precum urmează: Dr. Ioan Rațiu la 2 ani, Gheorghé Pop de Băsești la 1 an, Dr. Vasile Lucaciu la 5 ani, Dimitrie Comșa, profesor la 3 ani, Dr. Dănilă P. Barcianu la 2 ani 6 luni, Nicolae Cristea la 8 luni (asesor consistorial), Iuliu Coroianu, avocat la 2 ani, 8 luni. Patriciu Barbu la 2 ani, Dr. Teodor Mihali avocat, la 2 ani și 6 luni, Aurel Suciu, adv. Arad la 1 an și 6 luni, Mihail Veliciu Chișineu la 2 ani, Rubin Patiția adv. la 2 ani și 6 luni, Gherasim Domide canonic la 2 ani și 6 luni, Dionisie Roman la 8 luni al patrusprezecelea acuzat, mai târziu la desbaterea din 9 Oct. 1894 pe Septimiu Albini, a fost condamnat la 2 ani și 6 luni, toți la temniță de stat.

Față de Dr. Gavrilă Tripon a renunțat la acuză Procurorul în decursul dezbaterilor.

4 dintre acuzați au fost achitați: Vasile Rațiu, vicar episc. Făgăraș, Nicolae Roman contabil Bistrița, Ioan Muntean, funcționar de bancă și Ioan Duma, preot militar în rezervă.

Sentința a obligat pe condamnați să plătească spesele erariului avute în proces și ce se vor mai ivi.

A hotărît că sentința se va publica în ziarele „Kolozsvár”, „Ellenzék”, „Erdélyi Hírlap”, „Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foiaș Poporului”, „Dreptatea”, „Hermannstädter Zeitung”, „Nemzet”, „Magyar Hírlap”, „Budapesti Hírlap”, „Pesti Hírlap”, „Pesti Napló”, „Pester Lloyd”.

A hotărît confiscarea exemplarelor din Memorand, în circulație.

A dispus ca acuzații absenți Romulus Crainic și Septimiu Albini să fie judecați ulterior, iar sentința după ce va rămânea definitivă, să fie comunicată Episcopiiilor gr. cat. și gr. orientală, precum și Barourilor respective.

E interesant să cunoașteți pe scurt motivarea sentinței. Tribunalul face deosebire printre acuzați și constată, că Dr.-ului Ioan Rațiu îi incumbă o răspundere mai mare în urma situației sale de președinte. Dr. V. Lucaciu a fost pedepsit cu 5 ani fiindcă este preot, el a fost după convingerea instanței autorul intelectual al întregii mișcări, la desbaterea finală a manifestat o atitudine „dărză și renitentă”. Dimitrie Comșa ca secretar a desvoltat o activitate deosebită. Dr. D. P. Barcianu a prezentat apărări false. Nicolae Cristea era preot. Lui Iuliu Coroianu i s'a imputat ca

circumstanță agravantă, că după propria sa recunoaștere el a fost redactorul și raportorul în Comitet al textului imprimatului inacționat.

Lui Dr. Rubin Pațiția și Dionisie Roman li s'a considerat ca agravantă atitudinea lor dărză și recalcitrantă la desbatere. Lui Gherasim Domide calitatea sa de preot și atitudinea sa dărză la desbatere.

Intrebarea care s'a pus juraților era următoarea : „Dacă frazele cuprinse in imprimatul Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria către M. S. Imperială și Regală apostolică cuprinde delictul de agitație comis prin atacarea puterii obligatorii a legii Unirii Ardealului cu Ungaria și prin răspândirea lui”.

A fost reprezentată și presa străină la proces prin prietenii Românilor, printre alții Roberto Fava, care a reprezentat ziarele „Gazetta di Turino”, „Gazetta Piemontese”, „Sera”, „Corriere dela Sera”, „Italia dela Popollo”, „Riforma di Diritto”, „Il Parlamento” din Roma și altele.

Rudolf Eigel din Viena, Paul Blacehaho din Praga pentru ziarul „Hlas Narodna”, „Narodna Noviny”, „Tura sv Martin”, „Lidove Noviny” din Barno, „Slovak”, „Uhorsky Hradist”, au fost prezenți, ca și reprezentanții ziarelor din București „Naționalul” prin Eugen Dionehide, „L'Independence roumain” prin Safir Rubin, „Adevărul” prin C. D. Angel, „Timpul” prin A. Ciurcu, „Munca” prin D-na Anghel, D-na Orghidan dela „Era Nouă”, F. L. Cheșian dela „Tribuna liberală”.

Momente vrednice de remarcat din cursul procesului sunt: Apărătorii au fost excluși dela apărarea acuzaților. Ei singuri s'au apărât in limba română. După ce apărătorii au fost excluși dela apărare, acuzatul Iuliu Coroianu a vorbit in numele tuturor, făcând fel și fel de propuneri de probațiune și ridicând nenumărate incidente.

Toate au fost respinse. Așa s'a întâmplat chiar ca in procesul Mântuitorului nostru Isus Christos, judecata era inainte făcută, deci toate au fost numai forme.

Acuzatul principal Dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național a făcut la desbaterea din 23 Mai, inainte de incheierea acesteia, in numele tuturor acuzaților, o declarație, pe care pentru frumsețea sa clasică și sobrietatea ei o dăm, din cuvânt in cuvânt, de învățătură pentru urmașii eroilor noștri de atunci: „Onorată Curte cu Jurați Memorandul pentru a căru publicare și răspândire suntem trași ca niște făcători de rele inaintea acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum V'ați putut convinge, decât gravaminele (plângerile) poporului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate in picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi și pe întreg poporul român să facem acest demers, este faptul, că atât legislațiunea, cât și guvernul ne-au adus la neștrămutata convingere, că in fața lor, pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.

In zădar au fost toate promisiunile ce s'au dat in repeșite rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale. In zădar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului.

Exclusivismul de rasă a declarat războiu limbii și naționalității noastre.

Nu ne mai rămânea dar decât aceasta singură cale a apelului la factorul suprem al statului și la opinia publică a lumii civilizate.

Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevăr și este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților seculare ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia ca regimul ori să desvinovățească, ori să se răzbuie.

Desvinovățirea nu era cu putință, a ales calea răzbunării.

Ne-a împiedecat să ajungem la Tron și acum ne supune judecății acelora, contra cărora ne-am plâns.

Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român.

Existența unui popor nu se discută, se afirmă.

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea Dvs. să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața Dvs., nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne asuprească ce un popor are mai scump: legea și limba.

De aceea nu mai suntem aici acuzați, suntem acuzatori!

Plângerile unui popor nu se pot judeca de un juriu exclusiv maghiar, care este și judecător și parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în fața juriului din Cluj! Într-adevăr aceasta este o chestiune politică și de stat, care rezultă dintr'un proces secular între Națiunea maghiară și Națiunea română autohtonă. De judecată dar nu poate fi vorbă. Ne puteți osândi ca indivizi, nu ne puteți judeca însă ca mandatar ai poporului...

Lumea va auzi cu uimire, că s'au putut judeca niște oameni de către o instanță judecătorească, fără ca să poată avea măcar apărători.

Ați proclamat sus și tare, că forța birue dreptul și nici nu ați căutat să mascați în fața lumii aceea ce nu mai e judecată, ci executare...

Nevinovați suntem, dar D-vs. sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care în aceasta cauză este conștiința națională a poporului român. Dacă nu sunteți Dvs. competenți să ne judecați, este însă un alt Tribunal mai mare, mai luminat și de sigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru decât va osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranță, printr'un fanatism de rasă fără seamăn în Europa osândindu-ne, veți izbuti să dovedeți lumii, că Maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunii.

Declar prin urmare în numele meu și al tuturor colegilor mei acuzați, că pentru cuvintele arătate nu ne putem apăra."

În tot decursul procesului un număr mare de Români din toate părțile Ardealului au fost prezenți în orașul Cluj, demonstrând pe lângă acuzați de căteori ei au fost duși la desbatere dela închisoarea Tribunalului la reduta din strada Memorandului din Cluj.

De altă parte acuzații și membrii familiilor au fost insultați pe străzi cu vorbe și fapte de populație și chiar de către poliția orașului.

Înfierând cele petrecute, Clemenceau, marele bărbat de Stat francez, îndată după rostirea sentinței a scris în jurnalul său din Paris: „Acest proces este într-adevăr o rușine pentru Națiunea ungară. Ea poate condamna pe Dr. Rațiu și amicii săi. Opinia publică europeană îi achită însă fără rezerve."

Încă și ziarul maghiar „Hazánk" a ținut să exclame: că prin procesul și sentința Memorandului justiția maghiară a suferit un dezastru.

Academia Română a ținut să-și ridice cuvântul față de sentința de condamnare în ședința sa din 1 Iunie 1894 și a hotărât trimiterea unui Memoriu în favoarea Românilor ardeleni, trimițându-l tuturor Academiei și oamenilor de știință din toată lumea.

Deși sentința de condamnare a dispus ca autoritățile bisericești să fie înștiințate despre sentințele aduse după ridicarea lor la valoare de drept, Procurorul General s'a grăbit să înștiințeze autoritățile bisericești îndată după condamnare, evident în scop de intimidare

Îndată după declararea sentinței s'a luat votul solemn al condamnaților, că nu se vor îndepărta dela domiciliul lor obișnuit decât cu știrea organelor siguranței pu-

blice. Este de remarcant că judecătorul de tribunal Nagy Elek a denegat executarea supravegherii lui Teodor Mihali, știindu-l om de omenie, care nu-și calcă cuvântul.

În denunțul făcut Barourilor chiar de către advocații unguri din Cluj s'a afirmat că „advocații unguri cu roșeața rușinii pe față” au trebuit să sufere trădarea colegilor lor, care și-au ridicat mâna lor sacrilegă în contra constituției patriei și s'au adresat Împăratului austriac.

Între timp Guvernul se ocupa cu ideea să disolve Partidul Național Român. Printr'o înștiințare a prefectului Municipiului Sibiu la ordinul Guvernului, la 20 Iunie 1894 a și fost dizolvat Partidul Național Român cu o motivare ridiculă.

Cu toată opreliștea, României în 28 Nov. 1894 s'au adunat la Sibiu și au hotărât continuarea activității Partidului. Atunci Hieronymi, în numele guvernului maghiar, printr'un decret publicat în Mon. Of. ungar a dizolvat încăodată partidul, oprind funcționarea lui. S'au lansat atunci afișe în toate satele românești.

Pentru demonstrațiile făcute memorandiștilor în tot cuprinsul Ardealului și Ungariei locuită de Români, deputatul ungar Pázmándy l-a interpelat pe Ministru de interne. Înafără de acum amintitul, chestia Memorandului și a naționalităților a fost desbătută pe larg în Parlamentul ungar de cele mai proeminente personalități politice ca Hieronymi, Wekerle, Conte Teleki, Szilágyi Dezső, Bánffy Dezső.

Condamnații toți și apărătorii, Dr. Amos Frâncu și Coriolan Brediceanu în numele tuturor și al lor propriu fiind personal amendați, au făcut recurs la Curia maghiară, mai târziu a făcut recurs și Septimiu Albini fiind condamnat ulterior. Curia maghiară, prin deciziunile din 18 Iulie 1894 și 26 Nov. 1894 a respins recursurile.

După aceasta a urmat întemnițarea condamnaților în protestul și indignarea tuturor Românilor. Dr. Ioan Rațiu, Dr. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu au fost depuși în temnița de stat din Seghedin, iar ceilalți în cea din Vaț. Ca o urmare a procesului Memorandului și a sentinței de condamnare putem considera convocarea unui congres al naționalităților, care s'a ținut în Budapesta, în ziua de 10 August 1895. La acest congres au fost reprezentate națiunile română, sârbă și slovacă, arătând nefasta politică ce se face în Statul ungar, dezideratele și solidaritatea lor.

În 20 Sept. 1895 cei condamnați în Procesul Memorandului au fost grațiați, precum se știe la intervenția fostului Rege Carol I-ul. Cei grațiați au trimis atunci Împăratului o telegramă de mulțumire, ca un act de curtoasie.

Nu ar fi conferința mea completă dacă nu a-și scoate în relief trei momente în legătură cu procesul Memorandului, reprezentate de cei trei corifei ai procesului Dr. Ioan Rațiu, Dr. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, a căror importanță personală s'a arătat mai bine prin faptul că ei au fost deferiți închisorii din Seghedin, spre deosebire de ceilalți.

Când Dimitrie A. Sturdza, bărbatul de stat român l-a invitat pe Dr. Ioan Rațiu să treacă Munții în România după ce a fost condamnat, acesta în înalta sa ținută morală și cu deplină demnitate de luptător național a răspuns prin memorabilele cuvinte: „Sunt bătrân; nu pot să încălec calul ca un voinic de 20 ani: jandarmii mă priveghează de aproape. Spune D-ta, n'ar fi o rușine neștearsă, ca eu Rațiu să fiu împușcat, și suflarea românească să aflu că glonțul a intrat prin spate, cum numai fugărilor lași le este dat să piară? Puțin mai am de trăit. Fericirea mea din urmă și cea mai mare va fi aceea ca oasele mele să putrezească în temnițele Ungariei. Din cenușa lor se va ridica triumfalnic cauza națională. Gândiți-Vă, gândiți-Vă bine, ce va zice țărâniea neștiutoare de combinațiunile diplomației, când conducătorii se vor dosi și se vor răsfăța în onoruri în România, iar cei mici, vor intra în temnițe? Țara ar fi cuprinsă într'o amortire din care mai multe generații n'ar putea-o să o trezească”.

Dr. Vasile Lucaciu într'o scrisoare adresată lui Gheorghe Pop de Băsești, la 2 Martie 1894 a pronunțat crezul său de luptător politic național și de o profetică însemnătate scriind următoarele: „In ce mă privește pe mine, eu stau ca și cum a-și fi deja la închisoare, nu-mi pot părăsi casa fiind urmărit de jandarmi. Recunoști Dragă Bade, că, cât a fost de zadarnic să te încrezi în grația Impăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Când te plângi la Impărat este ca și cum te-ai plânge directorului pușcării contra brutalității temnițerului.

Sunt sigur că vom fi condamnați grav. Cel puțin să ne purtăm cu demnitate și mândrie la proces și la pușcărie. Să ne arătăm că nu ne temem de amenințările lor, nici de argumentele viclene și nici de cruzimea lor. Ne așteaptă cele mai grozave inchiziții. Ele nu trebuie să ne intimideze, să ne slăbească credința, ci din contră să ne întărească și convingerea mea fermă este că trebuie să ne desrobim de jugul străin cu orice preț, aducând chiar jertfa supremă, vieața. In ce mă privește pe mine eu m-am obișnuit cu pușcăria. Și am increderea neclintită că ne vom răzbuna și răzbunarea noastră va fi groaznică pentru ei. Eu le-am spus la Satu Mare la proces (e vorba de un proces mai vechiu) că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu Mare pentru dieta din București". Vorbe care s'au împlinit cu 30 ani în urmă fiind ales primul deputat român de Satu Mare pentru Camera Deputaților din București.

Vă citez și cuvintele lui Iuliu Coroianu din textul Memorandului: „Uniunea Ardealului cu Ungaria și inaugurarea ei prin art. de lege 43/1868 sunt desconsiderarea fățișă a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechia Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale, care asigură autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atât din punctul de vedere legislativ și juridic, cât și din cel politic.

Ajungând prin sistemul dualist și prin uniune puterea statului în mâinile elementului maghiar, acesta nesocotind interesele comune, generale și mari ale Statului, a urmărit numai asigurarea egemoniei sale și unificarea națională maghiară și toate legile create de atunci și până azi, precum și executarea lor adevăresc mersul regretabil spre acest povârniș.

Poporul român atunci, ca mai înainte și de atunci incoace în toate timpurile, pe baza dreptului său istoric milenar și în virtutea importanței ce i se cuvine din punctul de vedere al fiilor săi, al pozițiunii sale etnice și geografice, precum și al calităților sale, a nuzuit spre validitatea drepturilor sale naționale, la care n'a renunțat niciodată." Aceste constatări sunt adevăruri, cari au determinat luptele înaintașilor noștri.

Cred, deși am fost prea lung, că am reușit să fixez în cadrul conferinței tot ce a premers și a fost în legătură directă cu Memorandul și Procesul lui.

Cred, nu se găsește nimeni printre D-vs. care să vadă în Procesul Memorandului un proces oarecare juridic.

Procesul Memorandului a fost procesul unui neam față de un popor asupritor, desfășurat în fața istoriei. El se ridică deci peste toate celelalte procese care se desbat în mod obișnuit.

Memorandul a fost mai mult ca *Supplex libellus Valachorum*. *Supplex libellus Valachorum* a fost o suplică adresată unui Impărat fără inimă, Memorandul în schimb n'a cerut nimic, ci precum distinsul Președinte al Partidului Național a declarat în decursul Procesului, a fost o afirmare solemnă a drepturilor Națiunii române. Era mai mult interesul dinastiei decât al Națiunii române, ca drepturile sale indiscutabile, suprimate numai în timp, — să fie odată recunoscute și îndeplinite, ceea ce s'a și întâmplat apoi fără Impăratul austriac și contra voinței Ungurilor asupritori de popoare.

Au fost bărbați distinși în sânul neamului nostru, un Alexandru Mocionyi, care a protestat să mergem la Împărat, căci el nu are inimă pentru cauza neamului nostru. În fond a avut dreptate, dar cine ar mai putea pune azi în discuție, că Memorandul neprimut de Împărat, Procesul Memorandului așa cum a decurs și greșala ce au făcut-o Ungurii deschizându-l, n'a contribuit la câștigul istoric ce s'a dat cauzei noastre prin Unirea tuturor Românilor într'o singură țară" ?!

Cine mai vorbește azi de un Hieronymi, Bánffy Dezső, Baronul Szentkirályi, președintele Tribunalului, Vita Sándor și Jeszenszki procurorii vestiți ai procesului, dar de Memorand vorbesc optsprezece milioane de Români, vorbește istoria omenirii, care a dat Românilor întregirea Națională.

Demonstrații de îmbărbătare și de însuflețire națională, flori, acte de emoționantă solidaritate și iubire frățească au avut loc în tot cursul procesului și în tot ce a fost în legătură cu el. Poezii și doine s'au făcut și s'au cântat, dragostea unui neam a întovărașit pe cei întemnițați în închisoare, cari, când au ieșit au fost îmbrățișați de aceeași dragoste frățească, de care numai Românul este capabil.

Nu aș putea termina mai demn conferința mea, decât cum l-a cântat Procesul Memorandului, la timpul său, poetul Vlăduța :

*Soldași viteji și preoți, târiți în judecată,
Pentru o idee sfântă, azi lumea vă privește,
Ca un model de jertfă popoarele vă arată,
Și dragostea obștească în jurul vostru crește,
Stați drepți, sublimi apostoli, căci fruntea vi-i senină
Lăsați inchizitorii să-și facă datoria ;
Vedeți scris pe ziduri cu slove de lumină
În temnițele voastre :
„Trăiască România“.*

